

Лесик-Бондарук О.О. *

Кандидат архітектури, доцент, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1460-2101>

Кафедра архітектури та дизайну

Луцький національний технічний університет, вул. Львівська, 75, Луцьк, Україна, 43018

*автор-кореспондент, e-mail: [O. Bondaruk@ukr.net](mailto:O.Bondaruk@ukr.net)

До питання про принципи оцінки фортифікаційних споруд України для виявлення можливостей їх ефективного використання в сучасних умовах

Цитувати як:

Лесик-Бондарук, О.О. (2025). До питання про принципи оцінки фортифікаційних споруд України для виявлення можливостей їх ефективного використання в сучасних умовах. *Сучасні технології та методи розрахунків у будівництві*, 24, 183-195. [https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2025-14\(24\)-15](https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2025-14(24)-15)

© 2025, Лесик-Бондарук О.О.

У цій статті проведено комплексний аналіз основних принципів оцінки фортифікаційних споруд, що знаходяться на території України, з метою виявлення максимальних можливостей їх використання у сучасному контексті розвитку суспільства.

Метою статті є визначення основних принципів для оцінки фортифікаційних споруд на теренах України для виявлення максимально ефективних можливостей їх використання в сучасних умовах.

Для наукового обґрунтування включення фортець в сучасне життя автор рекомендує враховувати наступні аспекти: історико-архітектурний, містобудівельний, ландшафтний, інженерно-технічний, композиційно-планувальний, аспект можливого використання в сучасних умовах та економічний. Автор розглядає вплив цих аспектів на можливості дослідження, реставрації та максимально ефективного використання пам'яток фортифікаційної архітектури в сучасних умовах. Автор при цьому поділяє оборонні пам'ятки на такі, що мають світове, загальнонаціональне та місцеве значення.

У статті зазначається вплив історико-архітектурного вирішення споруди на можливість ефективного її використання в сучасних умовах.

Автор звертає увагу на вплив містобудівельних характеристик замків та фортець на активність в сучасному використанні. В статті також аналізуються вимоги до локації та логістичних питань.

Приспособлення до сучасних реалій та надання нових функцій фортифікаційній споруді залежить також від технічного та композиційно-планувального вирішення. В статті також аналізуються проблеми, які виникають в умовах сьогодення у проектних організаціях, що займаються дослідницькою діяльністю та реставраційно-ремонтними роботами.

Ключові слова: фортифікаційна споруда, історико-архітектурний комплекс, замок, фортеця, композиційно-планувальні характеристики, сучасне використання, реставрація.

Вступ

Аналіз літературних джерел і постановка проблеми

Українські науково-дослідні інституції робили спроби знайти підхід до підвищення ефективності використання архітектурного надбання України для сучасних потреб. У ХХ столітті, допоки Україна була поневолена радянською імперією, процеси дослідження та використання фортифікаційних споруд мали специфічну історію, оскільки мусили бути співзвучними з комуністичною пропагандою.

Українські фахівці другої половини ХХ ст. зробили значний внесок у вивчення замків, монастирів-фортець, укріплених будівель та міст-фортець на теренах України. Серед українських архітекторів, що аналізували нашу фортифікаційну спадщину, слід виділити Петра Юрченко, який був одним із перших дослідників Кам'янець-Подільської фортеці після другої світової війни (1). Юрченко зробив науковий опис фортеці, заклавши основу для подальших архітектурних досліджень.

Григорій Логвин – історик архітектури, активний у 1950–1980-х. Працював в Інституті історії мистецтв АН УРСР. Автор численних нарисів про еволюцію фортифікаційної архітектури XIV–XVII ст., співредактор багатотомних видань з історії українського мистецтва та архітектури. Під керівництвом Логвина було підготовлено «Звід пам'яток архітектури Української РСР» (4-томник 1970-х рр.), де поряд із цивільною та храмовою архітектурою описано муровані укріплення низки українських міст (3,4,12).

Євгенія Пламеницька – архітектор-реставратор, активно працювала в 1950–1990-х роках ХХ століття. Працювала у Науково-дослідному інституті теорії та історії архітектури (Київ) та в проєктних реставраційних установах («Укрпроектреставрація»). Вперше провела архітектурно-археологічні дослідження Кам'янець-Подільського Старого замку (1960-ті рр.), виявивши давньоруські муровані укріплення і довівши середньовічне походження фортеці. Співавтор історико-архітектурного нарису «Кам'янець-Подільський» (1968) та низки статей (усього 66 наукових публікацій), виконала 8 графічних реконструкцій фортифікацій. Її роботи заклали наукові основи реставрації оборонних споруд Поділля. (4)

Євгенія Лопушинська – архітектор-реставратор. Очолювала відділ в «Укрпроектреставрації» (Київ) та брала участь у ключових реставраційних проєктах, зокрема, керувала архітектурно-реставраційними роботами в Меджибізькій фортеці (Хмельниччина): з 1968 р. під її провідом досліджували та консервували п'ятикутну (Лицарську) вежу, зібрали детальну науково-проєктну документацію. Результати науково-дослідницької праці частково опубліковано в 1990-х рр., зокрема у фаховому збірнику «Пам'ятки України» (№3–4, 1996) Лопушинська була провідним практиком-реставратором у проєкті музеєфікації Золотих воріт у Києві (1970-ті), де працювала в команді істориків і археологів над павільйоном для збереження брами (5).

Іон Винокур – археолог та історик, один із провідних дослідників Поділля: провів масштабні археологічні дослідження укріплень Кам'янця-Подільського у 1960–70-х роках, зібрав значний археологічний матеріал про фортифікації міста.

Винокур ініціював створення Кам'янець-Подільського державного історико-архітектурного заповідника у 1977 році для охорони фортеці та старого міста. Одна з його ключових праць – брошура «Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник» (співавт. Г. Хотюн; Львів: Каменяр, 1981), що узагальнила історію та стан фортифікацій міста. Також відомі його публікації та дослідження з історичної топографії Поділля та матеріали про замки Подністрів'я (6).

Дослідженню фортифікаційної спадщини України присвятили свою наукову діяльність Юрій Нельговський, Михайло Рожко, Орест-Нестор Мацок та інші (7,8).

Олександр Лесик – архітектор, історик архітектури, активний своєю дослідницькою діяльністю у 1980–2000-х роках. Відомий своєю книгою «Замки та монастирі України», однією з перших узагальнюючих праць часів незалежності України. О. Лесик систематизував інформацію про більше ніж 100 оборонних замків і фортифікованих монастирів різних регіонів України, проаналізував їх архітектурно-планувальні особливості та сучасний стан. Його дослідження підкреслюють важливість збереження як великих замків, так і менш відомих монастирів-фортець (9,11).

У 1945–2000 рр. було сформовано наукову школу дослідження українських фортифікаційних споруд. Дослідники-архітектори (Юрченко, Пламеницька, Лопушинська, Лесик та ін.) заклали архітектурно-реставраційні засади збереження замків і фортець, а історики й археологи (Винокур, Трубочанінов, Рожко, Петров та ін.) розкрили історичний розвиток та типологію фортифікацій. Ці напрацювання, особливо здійснені в межах профільних інститутів (Інститут археології НАНУ, науково-дослідні інститути архітектури і пам'яток охоронні установи) та заповідників, стали науковою основою для подальшого збереження і популяризації замків України. Таким чином, у другій половині ХХ ст. українські науковці створили ґрунтовну базу знань про нерухомі фортифікаційні пам'ятки – від давньоруських городищ до пізніх замків і монастирів-фортець.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення основних принципів оцінки фортифікаційних споруд на теренах України для виявлення ефективних можливостей їх використання в сучасних умовах.

Матеріали та методи

Важливою умовою оцінки замків та оборонних монастирів України для використання в сучасних умовах є виявлення загальних принципів, на основі яких можна провести всебічний аналіз при дослідженні нового змісту оборонних пам'яток архітектури та пристосування їх до сучасних реалій та викликів. Важливим завданням є максимально проаналізувати всі фактори, що впливають на збереження пам'яток та дозволяють ефективно використовувати їх в наш час.

Виявлення принципів оцінки фортифікаційних споруд України для розгляду можливостей їх пристосування в сучасних реаліях під різноманітні музеї, заклади відпочинку та туризму, культурно-мистецькі заклади, місця проведення різноманітних заходів освітнього, культурного, розважального, мистецького характеру проводились автором на основі комплексного вивчення українського досвіду реставрації та пристосування пам'яток, досвіду ряду західноєвропейських країн, а також вивчення наукових розробок і рекомендації по збереженню пам'яток історії та культури науково-дослідних інститутів, окремих вчених.

Для наукового обґрунтування включення фортець в сучасне життя автор рекомендує враховувати наступні аспекти:

- історико-архітектурний;
- містобудівельний;
- ландшафтний;
- інженерно-технічний;
- композиційно-планувальний;
- аспект можливого використання в сучасних умовах;
- економічний.

Результати та обговорення

Головною ознакою виявлення нового змісту в пам'ятці архітектури слід вважати її історико-архітектурну цінність. В загальноприйнятному розумінні всі пам'ятки архітектури – це наша історія та культура, охорона, дослідження та активне використання в сучасному житті яких є невід'ємними компонентами для розвитку українського суспільства. Слід зауважити, що в сучасних реаліях, коли український народ бореться за своє існування, особливо важливо зберігати історію України, її фортифікаційні споруди, як пам'ять про звитяги нашої нації.

Всі пам'ятки архітектури України, з врахуванням замків і фортець, з врахуванням їх історико-архітектурного значення діляться автором на:

- пам'ятки архітектури світового значення;
- пам'ятки національного значення;
- пам'ятки місцевого значення.

Практична сторона вирішення питання охорони історико-архітектурного надбання показала, що класифікація пам'яток, виходячи з їх історичної цінності, має досить важливе значення для їх дослідження, реставрації і пристосування для сучасних цілей (9, 11).

У наш час значна частина пам'яток фортифікаційної архітектури місцевого значення без проблем включені в сучасне життя. В багатьох випадках вони якісно реставровані і пристосовані під різноманітні музеї, кафе, ресторації, крамниці, арт-об'єкти, туристичні центри та ін. Це загальновідомі культурні та мистецькі місця і платформи, які користуються популярністю не лише в українських, а й у іноземних туристів. Науково-дослідна і реставраційна робота по їх збереженню і відновленню в більшості випадків проводиться на високому професійному рівні. Місцеві громади, на балансі яких найчастіше знаходяться такі пам'ятки, найбільше зацікавлені в тому, щоб максимально ефективно зберігати та використовувати їх.

Проблемними є питання включення в сучасне життя пам'яток національного та особливо міжнародного значення. Їх значна кількість та технічний стан ставлять перед науковцями – теоретиками і фахівцями-практиками безліч завдань. Найбільш складним завдання є виявлення правдивого історико-архітектурного вигляду пам'ятки. В процесі комплексного дослідження замку чи фортеці виявляється його стильова характеристика, роль і значення споруди в розвитку архітектурно-будівельних традицій, художніх смаків, історії та культури та ін.

Кожна старовинна споруда та архітектурно-будівельний комплекс під час свого історичного формування підлягав різноманітним перебудовам та реконструкціям. Більшість фортець у зв'язку з численними війнами, пожежами, змінами господарів та іншими історичними подіями видозмінювались та будувались заново.

Виявлення найбільш правдивого історичного вигляду пам'ятки є тим необхідним підґрунтям, що дозволить розробити нові функціональні процеси для даних архітектурних об'єктів. Хоча, на нашу думку, це не є вирішальною умовою для оптимального та максимально ефективного використання пам'ятки в умовах сьогодення. Такі дослідження особливо цікаві для збереження мистецької цінності споруди, для, можливо, розробки та втілення плану реставрації.

Незалежно від об'ємно-просторових рішень пам'яток, особливостей їх планувальних рішень, розташування, технічного стану, роботи по виявленню оптимального історико-архітектурного вигляду доцільно проводити з фундаментальними археологічними дослідженням об'єкту, вивченням літературних, архівних, рукописних матеріалів, виконанням 3D-моделювання, виконанням замальовок, фотофіксації, креслень, обмірів пам'ятки в натурі, проведення зондажів та ін.

Тільки комплексне врахування даних показників дозволить науково обґрунтовано виявити історично правдивий вигляд старовинних споруд. При цьому необхідно враховувати, що не може бути єдиної методики дослідження для всіх архітектурних пам'яток. Дані показники є лише методичною базою для кожної пам'ятки, тому що ступінь збереження об'єктів, можливість їх дослідження, наявність архівних джерел, модель використання фортець та замків України в сучасних реаліях в кожному індивідуальному випадку досить різноманітні.

Містобудівне розташування пам'яток архітектури відіграє важливу роль у формуванні архітектурного силуету населеного пункту, виділяє або ж навпаки, асимілює пам'ятку з довколишньою забудовою. На думку автора, «вигідне» містобудівне розташування фортифікаційної споруди (наприклад, як в історико-культурному заповіднику, що знаходиться в центрі міста Луцька) сприяє включенню пам'ятки в активне міське життя, надає більше можливостей для збереження старовинних споруд з новими функціями та вирішенню економічних питань громади населеного пункту, оскільки велика частка сподівань сучасного використання певної старовинної споруди має в собі компоненту економічної доцільності.

Пам'ятки архітектури, архітектурні ансамблі та комплекси, які розташовані в системі чи на околиці населених пунктів, розглядаються в першу чергу з позиції їх значення у формуванні силуету міської забудови, композиційних домінант, можливостей нового будівництва. Ці показники і виявляють характер нового функціонального призначення старовинної забудови.

Пам'ятки, які розташовані за межами населених пунктів, досліджуються з точки зору транспортної доступності, наявності в навколишньому середовищі живописних ландшафтів, наявності готельних комплексів, популярності туристичних локацій, розвиненої інфраструктури, різноманітних інших пам'яток історії і культури та ін.

У всіх трьох випадках приймаються до уваги питання охорони навколишнього середовища, наявності поблизу виробничих підприємств та ін.

Співставлення кількісних та якісних містобудівельних характеристик пам'яток дозволить виявити варіанти їх сучасного використання.

Практика використання пам'яток з новими функціями та призначенням показує, що організація невеликих або поодиноких музеїв в замських об'єктах не завжди є виправданою в зв'язку з тим, що ці музеї часто пустують. Хоча, виключення є, але лише у випадках, коли ці фортифікаційні комплекси мають

загальноукраїнське та міжнародне значення (наприклад, Хотинська фортеця). Найбільш характерні варіанти їх використання – це фортифікаційні пам'ятки в системі чи на околиці населеного пункту. Організація готелів, рекреаційних баз, баз відпочинку, ресторацій, локацій для проведення різноманітних культурних, освітніх та інших заходів виправдана в пам'ятках, які розташовані на околицях чи за межами населених міст. Кіноконцертні, виставкові зали, ресторації, мистецькі галереї, міні-виробництва (як от, наприклад, майстерні з пошиття взуття чи одягу, аптеки, пекарні тощо), заклади торгівлі, дизайнерські студії, фотостудії, танцювальні чи співочі студії – перелік може бути довгим – схильні до об'єктів, які розташовані в системі населених пунктів. Санаторії, будинки для літніх людей, відпочинкові комплекси найбільш доцільно розташовувати в заміських пам'ятках архітектури з живописним навколишнім ландшафтом та зручним транспортним доступом.

Питання охорони навколишнього середовища в системі населених пунктів та за їх межами стали в наш час однією з найбільш актуальних проблем. В багатьох регіонах України катастрофічна ситуація з екологією довколишнього середовища – із забрудненням повітря, річок, озер, знищенням земельних масивів та ін. (12).

На думку автора, одними з основних причин екологічних проблем можливо вважати наступні показники:

- відсутність науково-обгрунтованої програми концентрації промислових виробництв по регіонах країни;
- необгрунтоване розташування багатьох виробничих підприємств не в промислових зонах міст;
- відсутність очисних споруд на багатьох промислових підприємствах;
- відсутність закону про реалізацію генплану забудови;
- відсутність відділів ландшафтної архітектури та недостатня кількість даних фахівців.

Якісна оцінка даних причин при виявленні нових функцій приміщень замків та фортець дозволить оптимально вирішувати нові можливості у використанні пам'яток архітектури в сучасних реаліях та охорону навколишнього ландшафту в цьому процесі.

В основі дослідження території довкола пам'ятки архітектури є наступні показники: оцінка території з точки зору зручності транспортного доїзду до об'єкту, медичної і санітарно-гігієнічної оцінки природних факторів з точки зору впливу їх на людський організм, характеристики природних ландшафтів з виявленням їх естетичних якостей та можливих напрямлень трансформації.

Такі обстеження території дозволять не тільки пристосувати пам'ятки з умовами максимального збереження навколишнього середовища, але й використовувати її багатства та різноманітність для організації місць масового відпочинку населення.

Медичні та санітарно-гігієнічні умови території проявляються як за природними факторами – присутність водних просторів, характером рельєфу і різноманітність ландшафту, так і за штучними, які пов'язані з наявністю поблизу викидів диму в атмосферу, шумів тощо.

Ділянка навколо замку чи фортеці, яка пристосовується для сучасних цілей, повинна відповідати ряду функцій:

- Місце повинно бути сухим, з добрими умовами провітрювання. Негативними показниками ділянки слід вважати заболоченість чи висихання водойм. В усіх випадках варто перевірити можливості покращення

мікрокліматичних умов засобами інженерної підготовки – дренавань, виправлення русла водойми чи річок, ліквідації чи навпаки заглиблення водних просторів і т. д.

- Територія повинна добре інсолюватись. Якщо ділянка має перепади рельєфу в сторону найбільш сприятливої орієнтації, то створюються умови найбільш ефективного його освітлення. Орієнтування території ділянки на північ недопустима за різкого погіршення умов його інсоляції, особливо в осінньо-зимовий період. При оцінці ділянки в гірських долинах враховуються умови їх освітленості в зв'язку з тим, що оточуючи долину, гори часто «скорочують» сонячний день, особливо в зимові місяці.

- Ділянка повинна також бути віддалена від забруднення і розташовуватись з невітряної сторони по відношенню до осередків забруднення. Важливо також віддалення і захист ділянки від шуму і забрудненості газами повітря автомагістралей. Відстань ділянки до промислових районів повинна бути не меншою, ніж передбачають санітарні норми проєктування промислових підприємств.

- Місце повинно мати хороший транспортний доїзд, що значно вплине на відвідуваність, а, отже, підвищить позитивну економічну складову та покращить відвідуваність пам'ятки.

На жаль, не завжди ми можемо впливати на виконання цих рекомендацій – оскільки фортифікаційна та, припустимо, промислова споруда можуть бути вже збудовані, ніхто не буде їх переносити в інше місце. Але як рекомендації перелічені фактори, на думку автора, є важливими.

Процес зміни природних ландшафтів в наш час проходить значно більш активно ніж раніше в силу сильного забруднення навколишнього середовища шкідливими домішками, швидким розвитком транспорту та ін.

Технічні характеристики пам'ятки фортифікаційної архітектури вважаються найважливішим критерієм у визначенні нових функцій споруди. Фізичний стан об'єкту є вихідною точкою для початку робіт з реставрації, консервації чи відновлення пам'ятки. Конкретний об'єкт робіт складається на основі вивчення історико-архітектурної цінності споруди чи комплексу за його технічним станом.

Задовільний технічний стан архітектурних пам'яток при визначенні нових функцій обов'язково передбачає реставрацію споруд.

Фортифікаційні пам'ятки, технічний стан яких включає комплекс споруд, частина з яких добре збереглися, а деякі зруйновані чи частково зруйновані, включаються в сучасне життя кількома шляхами:

- всі споруди архітектурного комплексу реставруються та відновлюються;
- реставруються споруди, які добре збереглися, а руїни – консервуються.

Пам'ятки, технічний стан яких незадовільний, в більшості випадків залишаються відкритими для відвідувачів, в частині з них проводяться консерваційні роботи. Трапляються одині випадки відновлення пам'яток архітектури за допомогою макетування. Це стосується споруд, історико-архітектурна цінність яких має важливе значення у вирішенні наукових та естетичних проблем. Існування добре виконаних макетів сприяє не тільки розвитку архітектурно-будівельної науки, але і збагаченню практики реставраційних робіт (12).

Врахування особливостей об'ємно-просторового взаємозв'язку окремих споруд в замках і фортецях, в замкових комплексах дозволяє більш креативно вирішувати питання нового функціонального призначення пам'ятки архітектури.

Централізовані, компактні композиції замків і фортець дозволяють організувати функціональний зв'язок між елементами споруди або комплексу в межах нового призначення більш ефективно, взаємопов'язано та нерозривно.

Блоквані композиції пам'яток вирішують питання функціонального взаємозв'язку технологічних операцій більш просторово, глибинно. В їх вирішенні приймає участь також рельєф і ландшафт.

Ще більш відкрито, з просторовим сприйняттям довколишньої забудови, природного ландшафту відбувається оновлення функціонального призначення пам'ятки при павільйонній композиції замків. Якщо така споруда знаходиться в активній міській забудові, то її можна використати як чудовий готельно-ресторанний комплекс, місце проведення культурних та мистецьких заходів тощо.

Критерії особливостей композиційно-планувальних рішень замків і фортець мають основне значення для розташування функціональних груп приміщень нового призначення. Як відомо, будь-який функціональний процес має схильність до певних структур, які сформувались в процесі довготривалого існування різноманітних будинків і споруд. Попри те, що доволі у багатьох випадках у комплексах фортифікаційних споруд на теренах України часто розташовуються нові різноманітні за своїми функціями об'єкти, що з'явилися у попередні епохи, на думку автора, сучасні включення новітніх елементів необхідно проводити з умовами максимального збереження історико-архітектурного вигляду в інтер'єрах та екстер'єрах споруд. Це сприятиме збереженню особливостей пам'ятки та підкреслить її важливість при нових варіантах застосування.

Збереження об'ємно-планувальних рішень пам'яток і створення належних умов перебування людей в будинках і спорудах необхідно проводити у взаємозв'язаних умовах пристосування пам'яток історії і культури для сучасних цілей.

На жаль, на практиці часто досить важко розмістити на основі сучасних нормативних вимог нові об'єкти в об'ємно-планувальних рішеннях пам'яток архітектури.

З однієї сторони проєктувальники, пристосовуючи пам'ятки для сучасних потреб, отримують широке поле для творчої діяльності. З іншої – змушені шукати компромісні варіанти між існуючими об'ємно-планувальними структурами пам'яток і сучасною нормативною базою проєктування будинків і споруд.

Критерій характеру сучасного використання замків і фортець головний при оцінці фізичного та естетичного стану пам'яток архітектури.

Пам'ятки архітектури, які раціонально включені в сучасне життя, в більшості прикладів реставруються, забезпечується їх фізичне збереження, пам'ятки активно використовуються в житті певної громади, є відвідуваними локаціями, проведені роботи по збереженню навколишнього ландшафту. Для прикладу можна використати «активне сучасне життя» Луцького замку, Аккерманської фортеці, Кам'янець-Подільської фортеці, замку в Хотині, Олесько, Золочеві, Меджибожі тощо.

Багаточисельні пам'ятки, використання яких не відповідає умовам їх збереження, як правило, не реставруються, знаходяться в занедбанні. Вони «старіють» фізично та морально. В даних прикладах, як правило, не вирішується питання охорони навколишнього середовища. Тут згадуємо про Підгорецький замок, фортецю у Кременці, в Сутківцях, Тербовлянський замок, Пнівський замок тощо.

Багато пам'яток пристосовані для сучасних потреб з умовами збереження фасадів, інтер'єрів споруд, а ознайомлення з ними туристів обмежено, чи просто неможливе. В даних випадках моральне збереження архітектурних споруд не здійснюється. Проблемними стають також питання відновлення навколишніх ландшафтів.

Значна кількість пам'яток архітектури, які знаходяться в руїнах, не включені в туристичні маршрути. (15) На щастя, останні роки в Україні активно популяризуються історія та історія архітектури зокрема, з'являється багато проєктів, що мають на меті ознайомлення з такими фортецями. Автор сподівається, що реклама та ознайомлення широкого загалу з занедбаними фортифікаційними спорудами дасть їм шанс на друге життя.

Критерії економічної доцільності пристосування пам'яток архітектури для сучасних потреб є важливим та необхідним показником.

На жаль, в нашій країні відсутні науково обґрунтовані розробки з економічної доцільності пристосування архітектурних пам'яток. В зв'язку з цим досить часто замовники відмовляються орендувати і реставрувати пам'ятки, мотивуючи це економічною недоцільністю. Наприклад, у приватній власності в Україні є лише один замок – Микулинецький в смт. Микулинці Тернопільської області. Проблеми з законодавством не дозволяють проводити там серйозні дослідницькі та реставраційні роботи, що призводить до руйнації пам'ятки (16).

В Україні має місце пряма заборона на приватизацію визначених об'єктів культурної спадщини, в першу чергу найцінніших пам'яток національного значення. (17) Пам'ятки з цього переліку не відчужуються з державної власності або власності громад ні за яких умов. На думку автора, це питання потрібно врегулювати в обов'язковому порядку, оскільки така заборона, на жаль, часто призводить до прямого знищення пам'яток.

Досвід реставрації та пристосування багаточисельних пам'яток, зокрема замків і фортець, показує економічну доцільність включення архітектурного надбання в сучасне життя. При цьому програма художньо-естетичного виховання нашого суспільства, підвищення культурного рівня розвитку людей не повинна бути співрозмірною із затратами на реставрацію та відновлення пам'яток історії та культури.

Комплексне врахування даних критеріїв при визначенні нових функцій пам'яток, співставлення можливих варіантів дозволить оптимально вирішувати питання фізичної та моральної збереженості історико-архітектурного середовища українських міст.

Вирішення проблеми збереження пам'яток історії залежить також від якості проектно-кошторисної документації, реставраційно-відновлювальних робіт, від характеру експлуатації та відвідування старовинних об'єктів з новими функціями. Кожен із цих показників має важливе значення у відтворенні правдивого історико-архітектурного вигляду пам'ятки архітектури, її збереження в процесі експлуатації з новим змістом.

Висновки

Україна є сучасною європейською державою з багатою архітектурною та історичною спадщиною. Збереження, реставрація та пристосування до сучасних умов фортифікаційних споруд є важливим питанням на шляху до збереження нашого культурного та історичного надбання, відновлення історичного потенціалу,

національного та патріотичного виховання, розвитку естетичної складової сучасного життя української нації, підвищення економічного потенціалу населених пунктів. Питання збереження архітектурної спадщини багатогранне та має багато складових. В статті автор виділяє та аналізує на його думку основні принципи, що сприятимуть ефективному використанню пам'яток фортифікаційної архітектури в сучасних реаліях.

Конфлікти інтересів

Автор заявляє, що у нього немає конфлікту інтересів щодо поточного дослідження, включаючи фінансовий, особистий, авторський чи будь-який інший, який міг би вплинути на дослідження, а також на результати, наведені в цьому документі.

Фінансування

Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних

Усі дані доступні в цифровій або графічній формі в основному тексті статті.

Використання штучного інтелекту

Автор підтверджує, що при створенні поточної роботи він не використовував технології штучного інтелекту.

References

1. Lebediev, H. (1996) Doslidnyk narodnoi arkhitektury Petro Yurchenko. Narodna tvorchist ta etnohrafii, (4), 69-74.
2. Lohvyn, H.N. (1968) Po Ukraini. Starodavni mystetski pamiatky. Kyiv: Mystetstvo.
3. Lohvyn, H.N. (1954) Chyhyryn. Subotiv: Arkhitekturno-istorychni narys. Kyiv: Vyd-vo Akademii arkhitektury USSR.
4. Plamenytska Yevheniia Mykhailivna. (2005, 5 chervnia). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Plamenytska_Yevheniia_Mykhailivna
5. Lopushynska Yevheniia Ivanivna. (2024, November 30). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Lopushynska_Yevheniia_Ivanivna
6. Vynokur Ion Srulovych. (2024, October 2). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Vynokur_Ion_Srulovych
7. Nelhovskiy Yuriy Panasovych. (2022, April 28). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Nelhovskiy_Yurii_Panasovych
8. Rozhko Mykhailo Fedorovych. (2025, March 31). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Rozhko_Mykhailo_Fedorovych
9. Lesyk O.V. (1992) Zamky i monastyri Ukrainy. Lviv: Svit.
10. Lohvyn H. N. (1986) Po Ukraini. Kyiv: Mystetstvo.
11. Lesyk O. V. Ekonomichna rentabelnist restavratsii, prystosuvannia ta ekspluatatsii fortyfikatsiinykh kompleksiv Volyni pid zaklady turyzmu ta vidpochynku. ASV, (1), 140-142.

12. Prybieha L. V. (2009) Okhorona ta restavratsiia obiektiv arkhitekturno-mistobudivnoi spadshchyny Ukrainy: metodolohichniy aspekt. Kyiv: Mystetstvo.
13. Chen, L.Ia (2014) Osnovy naukovykh doslidzhen u restavratsii pamiatok arkhitektury : navch. posib. dlia studentiv arkhitektur. ta mystets. spets. VNZ. Lviv : Vyd-vo Lviv. Politekhniky.
14. Dzendzeliuk, L.S., Loda, L.M. (2012) Osnovy restavratsiinykh protsesiv. Peredrestavratsiini doslidzhennia: metod. porady do prakt. Zaniat. Lviv: UAD.
15. Problemy doslidzhennia, zberezhennia ta restavratsii istorychnykh fortyfikatsii = Current issues in research, conservation and restoration of historical fortifications: materialy mizhnar. konf. molodykh naukovtsiv, 2–4 cherv. 2011 r., Lviv–Tustan / za red. M. Bevza, B. Cherkesa, A. Mandziia. – Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniky, 2012. – 170 s. (Proceedings of the international conference of young scientists, June 2–4, 2011, Lviv–Tustan.)
16. Mykulynetskyi zamok. (2025, April 6). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Mykulynetskyi_zamok
17. Perelik pamiatok kulturnoi spadshchyny, shcho ne pidliahaiut pryvatyzatsii. (2023, October 28). V Wikipedia. Zvertannia 16, 2025, z https://uk.wikipedia.org/wiki/Perelik_pam'iatok_kulturnoi_spadshchyny,_shcho_ne_pidliahaiut_pryvatyzatsii

Література

1. Лебедєв, Г. (1996) Дослідник народної архітектури Петро Юрченко. Народна творчість та етнографія, (4), 69-74.
2. Логвин, Г.Н. (1968) По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. Київ: Мистецтво.
3. Логвин, Г.Н. (1954) Чигирин. Суботів: Архітектурно-історичний нарис. Київ: Вид-во Академії архітектури УРСР.
4. Пламеницька Євгенія Михайлівна. (2005, 5 червня). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Пламеницька_Євгенія_Михайлівна
5. Лопушинська Євгенія Іванівна. (2024, November 30). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Лопушинська_Євгенія_Іванівна
6. Винокур Іон Срульович. (2024, October 2). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Винокур_Іон_Срульович
7. Нельговський Юрій Панасович. (2022, April 28). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Нельговський_Юрій_Панасович
8. Рожко Михайло Федорович. (2025, March 31). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Рожко_Михайло_Федорович
9. Лесик О.В. (1992) Замки і монастирі України. Львів: Світ.
10. Логвин Г. Н. (1986) По Україні. Київ: Мистецтво.

11. Лесик О. В. Економічна рентабельність реставрації, пристосування та експлуатації фортифікаційних комплексів Волині під заклади туризму та відпочинку. АСВ, (1), 140-142.

12. Прибега Л. В. (2009) Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект. Київ: Мистецтво.

13. Чень, Л.Я (2014) Основи наукових досліджень у реставрації пам'яток архітектури : навч. посіб. для студентів архітектур. та мистец. спец. ВНЗ. Львів : Вид-во Львів. Політехніки.

14. Дзендзелюк, Л.С., Льода, Л.М. (2012) Основи реставраційних процесів. Передреставраційні дослідження: метод. поради до практ. Занять. Львів: УАД.

15. Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій = Current issues in research, conservation and restoration of historical fortifications: матеріали міжнар. конф. молодих науковців, 2–4 черв. 2011 р., Львів–Тустань / за ред. М. Бевза, Б. Черкеса, А. Мандзія. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. – 170 с. (Proceedings of the international conference of young scientists, June 2–4, 2011, Lviv–Tustan.)

16. Микулинецький замок. (2025, April 6). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Микулинецький_замок

17. Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації. (2023, October 28). В Wikipedia. Звертання 16, 2025, з https://uk.wikipedia.org/wiki/Перелік_пам'яток_культурної_спадщини,_що_не_підлягають_приватизації.

Відомості про статтю:	Article information:
Отримано 16.11.2025	Received 16.11.2025
Отримано у доопрацьованому вигляді 19.11.2025	Received in revised form 19.11.2025
Прийнято 25.11.2025	Accepted 25.11.2025
Опубліковано 25.12.2025	Published 25.12.2025

Lesyk-Bondaruk O.O. *

Candidate of Architecture, Associate Professor, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1460-2101>

Department of Architecture and Design

Lutsk National Technical University, Lvivska St., 75, Lutsk, Ukraine, 43018

*corresponding author, e-mail: O_Bondaruk@ukr.net

On the question of the principles of assessing the fortification structures of Ukraine to identify the possibilities of their effective use in modern conditions

Cite as:

Lesyk-Bondaruk O.O. (2025). On the question of the principles of assessing the fortification structures of Ukraine to identify the possibilities of their effective use in modern conditions. Modern

technologies and calculation methods in construction, 24, 183-195. [https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2025-14\(24\)-15](https://doi.org/10.36910/6775-2410-6208-2025-14(24)-15)

© 2025, Lesyk-Bondaruk O.O.

Abstract. In this article, the author conducts a comprehensive analysis of the basic principles of assessing fortification structures located on the territory of Ukraine in order to identify the maximum possibilities of their use in the modern context of social development.

The purpose of the article is to determine the basic principles for assessing fortification structures on the territory of Ukraine in order to identify the most effective possibilities of their use in modern conditions.

For scientific justification of the inclusion of fortresses in modern life, the author recommends taking into account the following aspects: historical and architectural, urban planning, landscape, engineering and technical, compositional and planning, the aspect of possible use in modern conditions and economic. The author considers the impact of these aspects on the possibilities of research, restoration and the most effective use of monuments of fortification architecture in modern conditions. The author divides defensive monuments into those that have global, national and local significance.

The article notes the impact of the historical and architectural solution of the structure on the possibility of its effective use in modern conditions.

The author draws attention to the influence of urban planning characteristics of castles and fortresses on activity in modern use. The article also analyzes the requirements for location and logistical issues.

Adaptation to modern realities and providing new functions to a fortification structure also depends on the technical and compositional and planning solution. The article also analyzes the problems that arise in the current conditions of design organizations engaged in research activities and restoration and repair works.

Keywords: fortification structure, historical and architectural complex, castle, fortress, compositional and planning characteristics, modern use, restoration.